

אמונה וכפירה בימינו*

.1

שלוש גישות לכפירה.

הראשונה היא תפיסת הכפירה על-ידי הכפירה עצמה. (כמובן, המונח "כפירה" היא כעין מעפרת המכסה על כל מיני כפירה לסוגיהם. דבריי בזה מכוונים איפא לליקוט של הרבה שיטות על-פי הצד הסוה שבהן וכאילו הן עשויות מעור אחד.) האדם המודרני המתוחכם הגיע לבגרותו, השתחרר מן הדת שהיא, לדעתו, משענת פסיכולוגית שהאנושות בצעירותה נזקקה לה. האדם האבטונומי בן דורנו מקבל על עצמו, מתוך גבורה מוסרית, בדידות בעולם שאין לו בורא, אין לו ערך טרנצנדנטאלי, ואין לו תכלית. כל אלה משוללים על-ידי הכרתו שהחיים האורגניים, לרבות גזע האדם, הופיעו עלי אדמות על פי החוקים האימננטיים של תורת ההתפתחות הטבעית. על האדם ליצור ערכיו בחיים בעצמו, ולא לתלות תקוותיו על הזיות. הכפירה היא איפא לדידו סימן לאי-תלותו הרוחנית ולבגרותו הפסיכולוגית של הכופר.

הגישה השנייה ידועה היטב ביהדות, וגם הוגי דעות של דתות אחרות ואסכולות מסוימות בפסיכולוגיה של הדת גורסים אותה. לפיה, האדם הוא לא רק "הומו-ספינס" כי אם "הומו רליגיוסס". כשם שהוא מטבעו בר-דעת, כך הוא במהותו יצור דתי. יוצא, שהכפירה היא תופעת-שוא, ארעית, סטחית. אין לה אחיזה במציאות, ואינה כי אם זמורת זר באדם שהוא בעצם טבעו מאמין.

זוהי שיטה חסידית מובהקת. כשם שמחוללי התנועה שללו את מציאותו המטפיסית של הרע, כך שללו את יסותו האמיתית של עושה-הרע.

* בפרק ראשון של ספרי Faith and Doubt (הוצ' כתב, ניו יורק 1971) דנתי במכלול הבעיות של אמונה וספק, ושם קבעתי את ההבדלים בין ספק לכפירה. כאן אני מתמודד, מעמדה שונה, עם הכפירה כשהיא לעצמה. מאמר זה בנוי על יסוד דברים שהשמעתי בהרצאה במוסד הרב קוק, תשל"א.

הגישה השלישית, אותה נוקט כותב השורות האלה, מבדילה בין ההנחה והמסקנה שבגישה השנייה. אם אמנם האדם הוא יצור דתי בטבעו, אין הכרח להסיק שהכפירה היא דמיונית ומשוללת המציאות. וזאת משני טעמים: הסתכלות במציאות והתבוננות בעצם טיב האמונה. מן המציאות המרה של חיינו אנו לומדים שהכפירה פרשה כנפיה על רוב העולם, ומן האמונה עצמה אנו מסיקים שיצר-הכפירה חבוי בלבו של האדם המאמין מנעוריו.

כשם שהסתכלות בהווי העולם המודרני מאז השואה אינה נותנת מנוחה
לנפשנו בתפיסתנו את הרע (בעיקר, הרע המוסרי, כפי שחלקו הפילוטופיט
את סוגי זרע) ואינה מקילה עלינו הגדרה שלילית של הרע כפי שהיה נהוג
אצל כמה מגדולי החוקרים וההוגים, כך הסתכלות במצב הדת מאז ראשית
התפתחות העולם המודרני אינה מרשה לנו לבטל את ישותה של הכפירה
כלאחר-יד. כפירה בכפירה, השיטה התיאלוגית שאין לה לכפירה מציאות
חיובית כפנומן אמיתי בעולם, מתנגשת בשיטה הפסיכולוגית של הכופרים
שדורשים את האמונה כביכול כהזייה ולא כתפיסה קיומית-קוגניטיבית
בזכות עצמה. הנסיון מפריך גט את שתיהן.

וגם התבוננות פינומולוגית בעצם האמונה מעלה אותו רעיון.
האמונה אינה זיבר סטאטי, קפוא, שאפשר לרכוש אותה באופן סופי וחד פעמי.
עצם העובדא שלרוב ראשונים האמונה נחשבת במנין המצוות, מוכיח^ה שהיא
תוצאת התמודדות תמידית עטמכפירה וההתגברות עליה. העקרון של חופש
והבחירה בנוי על ההנחה הקודמת שיש באדם נטייה לכפירה, לבחור ב"רע"
וב"מות". רק מתוך המתח של אמונה וכפירה בלבו ונפשו של האדם ניתן
להסביר את האמונה כמצוה, והעקרון של ה"רשות". ודבר זה משולש
בתורה ובכתובים ובחז"ל. בראשית הבריאה, "וירא ה' כי רבה רעת

* ראובן אהרן יצחק ויהודה וישראל ויעקב צדק כוונתו מאל בטרצה, אל חס סוק
זמנית יחסי, "311 מזט ואין שלע ובפתיחות אל מקוא ואינו". בדיון זה הוצג
בחוט אל זה אל סכרו, "שלם יש בית".

האדט בארץ, וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום" (בר' ו-ה). ובחנ"ך, הרע הוא זהה עם הכפירה, שהיא נתפסת ביסודה כהתקוממות נגד האלקים. בכתובים, "אמר נבל בלבו אין אלקים" (תה' יד-א; נג-ב). ובחז"ל, דברי הלל: "אל תאמין בעצמך עד יוט מותך" (אבות, ב-ה).

(וזכורני מה ששמעתי מפי מורי זקני הגר"י בוימל זצ"ל: "וחראו את שקוציהם ואת גלוליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם, פן יש בכס איש או אשה או מספחה או שבט אשר לבבו פונה היום מעט ה' אלקינו ללכת לעבוד אלהי הגויים ההם" (דב' כ"ט, ט"ז-י"ז)). ראה זה פלא: שקוציהם וגלוליהם - וכי יש לך דבר יותר מכוער ומאוס ונבזה מזה? ובכל זאת, יהודי שיש לו תורה ויש לו אלקים בשמים, יצור חוקפו וכפירתו גוברת בו, ועוזב את כל הקדושה והטהרה והפאר וההוד -- לשם שקוציהם וגלוליהם...)

יש חקופות שהכפירה שולטת באדם ובעולם, שהרשע מזהיר דברי חרוף וגיוף לא רק "בלבו" אלא קבל עט ועזה, ש"שקוציהם וגלוליהם" נראים כמקסימים, מושכים את הלב. ויש חקופות שהכפירה נאלמת, נכנעה, וכאילו נעלמה. אולם אל^ל לאדם להשלות את עצמו - היא קימת, ותמיד צפויה הסכנה שתתפרץ מגדרה, תשעבד את האדם ותטשוף את העולם.

ועכשיו עלינו להגדיר באופן יותר מדויק ויותר אנליטי את המונחים "אמונה" ו"כפירה" ואת מכלול היחסים ביניהם. כמובן, פרשה זו רחבה מני ים ולא ננסה למצות אותה, להתחיל בראשית ההתבוננות בה.

2.

האמונה - היא חלק אינסגולי של האדם ג"כ - ויותר מ"גם-כן". אם הכפירה היא יצר שנמצא באדם, הלא האמונה היא האדם. פנימיותו של האדם יותר מגוונת, יותר מסובכת, מחיצוניותו. נטתו עשויה חוליות חוליות, שכבות שכבות, זו למעלה מזו, זו מבפנים מזו: נפש רוח נשמה, נפש הבהמית ונפש האלקית, טפירות מספירות שונות. פנימיותו היא שלל של צבעים, גבוה מעל גבוה. אט אמנם הכפירה תופסת מקום במכלול הנפשי של האדם, האמונה שרשה במקור הרב: יותר עמוק בנפשו זו. אם הכפירה היא אדם פינומן בקומתו הרוחנית של האדם, הלא האמונה היא עצם מהותה.

האלקים ברא את האדם בצלמו ובדמותו. כלומר: יש דמיון-מה בין היוצר ליצור. על היוצור אנו יודעים שהוא טוב - וא"כ יציר כפיו יש לו גרעין מטוב האינסופי הזה. הרע - הבסיס של כפירה וגם אחד מאופני בטויו - היא רק "יצר מחשבות לבו". הטוב - מקור האמונה - הוא עצם צלמו ודמותו. הוה אומר - זהותו. "אתה הבדלת אנוש מראש ותכיוהו לעמוד לפניך". האדם יש לו צד כפירה, אבל הוא מוגדר- כיצור מאמין. "ואהבת את ה' אלקיך" נמנה בין תרי"ג המצוות. אולם איך אפשר לצוות לאדם שירגיש רגש, שיטה בלבו זיקה שלא נמצאת שם? "אל תעוררו את האהבה עד שתחפץ". אלא, לימדה חסידות - בעל התניא (הקדמה לשער היחוד והאמונה) ואחריו בעל השפת-אמת (זאת חנן) - אהבת ה' כבר טבועה באדם מישראל מבטן ומלידה, היא חלק נשמתו האלקית, המצווה היא רק להסיר את המעצורים, את העיכובים, את המחיצות, ולהביע את "האהבה הטבעית והמסותרת", כלסונו של בעל התניא: לגלות אותה. האדם הוא מטבעו (אולי ניתן לומר: מגזעו) אוהב ה', מאמין, וכל המערכת של עשר הספירות האלקיות קיימות בנפשו הוא: "מבשרי אחזה אלקים". האדם, כמו שהזכרנו לעיל, הוא לא רק Homo sapiens (האדם החכם) כפי שהוא מכונה בביולוגיה, אלא גם Homo religiosus, האדם הדתי, המאמין. וכשם שמציאות הבעיות אינה (כמו כן מציאות הכפירה אינה סותרת הגדרת האדם כ"אדם המאמין".) טוללת את הגדרתו של עצם האנושות כ"אדם הווכח", הרב קוק מרחיק לכת אפילו יותר מבעל-התניא. בהקדמתו לפירושו על הסידור ("עולת ראייה") הוא מדבר על "התפילה המתמדת של הנשמה". כאילו בא לומר: לא רק יש אוצר פאסיבי של אפשרויות דתיות בקרב וואדס, אלא שהממד הרוחני הזה הוא פעיל ואקטיבי, עפ"י חוקיו-הוא, ונשאר לאדם לא להפעיל אותו, אלא רק לגלות אותו, לחשוף את החיים הדינאמיים ואלה זמתי-כרגע לאור-עולם.

כבר אמר החוקר וההיסטוריון האנגלי ג'ון מקמורי, שבעת שחכמי

יון החווכחו על טיב הטוב והגדרתו, התרכזו חכמי ישראל בבעית הבעת הטוב ודרכי ביצועו. והדין עמו. חכמי ישראל קבלו כהנחה מוקדמת ומובנה מעצמה שהטוב כבר קיים באדם מעצמו, והפרובלימה היא לא מטפיסית (מהו הטוב) אלא מוסרית: איך להוציאו ולהשתמש בו. האדם - הוא יצור מאמין.

האמונה והכפירה, איפא, עומדות זו מול זו - או בשפת הקבלה, זה לעומת זה. והדראמה של חיי אנוש עלי אדמות, כל המשמעות של הרפתקאות החיים - היא בעימות ובהתמודדות בלתי-פוסקת זו. הכפירה תובעת את שלה: "לפתח חטאת רובץ". אבל בתוכ-תוכו, לפניו מה"פתח" הזה - "נשמה שנחת בי טהורה היא". אולם אדם יכול להתכחש לעצמו, לכפור בעצם זהותו. "איך אדם חוטא אא"כ נכנסה בו רוח שטות." הכשלון הרוחני הוא ביסודו מחלה פסיכית. החטא הוא מין סכיזופרניה של הרצון מדעת, שהאדם אחראי עליו.

האמונה היא התגברות על הכפירה, ובתוך הכפירה זרוע זרוע האמונה. כתב אלי ויזל ("The Town Beyond the Wall", ע'מ 49):

"יום אחד בפרוזדור של בית-הכנסת שמע מיכאל אדם שלא הכירו ממלמל חפילה: האלקים, והיה נא עמדי כשאני צריך לך. ועל הכל - אל תעזבני כשאני כופר בך".

עד כאן סקירתנו הקצרה על האמונה והכפירה בדרך כלל כתופעות אנושיות בכל הזמנים והתקופות. ומכאן - לנפתולי הכפירה בזמננו, והאתגר לאמונה ובעלי האמונה היום.

ואמנם, והאתגר הוא קשה ומר, ודוקא עקב היות הכפירה לא סתם אופנה רעיונית, אלא אבר רוחני של האדם.

3:

דרכי הכפירה בימנו. שבעים פנים לכפירה, כשם ששבעים פנים

לתורה. דור דור ודורשיו, דור דור וכופריו. לדוגמא: לא הרי הכפירה בתקופת התנ"ך כהרי הכפירה בימי הבניים. יש כפירה של שיחוף

(סינקרטיזם), יש כפירה של אחיאזם, יש כפירה של סטואיזם, וכו' וכו'.

הצד השווה שבהם, שכולם עוינים לדת, לאמונה, זה בכה וזה בכה.

היום, ובראשית העשור השמיני למאה העשרים, אנו עומים בסיום

תקופה ארוכה ומסובכת מאד: החילוניות. הסימנים של הסיום לפרוצס

היסטורי זה אינם ניכרים כל כך כאן במד"י, אבל הם צצים ועולים

בארה"ב - ודוקא בתופעה המפתידה את האדם הדתי הממוצע: המהפכה

התרבותית לכל ענפיה ודקדוקיה.

אולם קודם שאנו באים לדון בזה, טוב להתבונן תחילה על עצם

החילוניות עצמה. מומחי הסוציולוגיה של הדת באוה"ב מוצאים

בחילוניות שני זרמים מנוגדים, כך למשל מדבר התיאולוג הנוצרי

Harvey Cox על סקורליזציה, וסקולריזם. סקורליזציה היא

החילוניות של הצבור, שיטה במשטר של החברה; סקולריזם הוא החילוניות

של הופוס, תחליף לאמונתו הדתית של היחיד.

סקורליזציה - אינה לא דתית ולא אנטי-דתית. היא גורסת

נייטרליות לכל שאלה רוחנית ומעמידה פנים של לא-איכפתיות לכל בעיה

דתית. ענינה הוא: המשטר הדמוקרטי, החופש לכל אזרח לעשות כישר

בענינו, בלבד שלא יזיק לשני ולא יכפה עליו דתו או דעתו. הדת

מוכרת בסקורליזציה כענין פרטי לחלוטין, דבר המצטמצם לרשות היחיד

בלבד. לזכותה של הסקורליזציה - שאיפשרה התפתחות מדינה דמוקרטית,

טגסוג המדע והטכנולוגיה, וחברה המתימרת להיות פלורליסטית. לחובתה -

שברצונה העז להיות כנה ודמוקרטית, ולמנוע כל רודנות, קיבלה

כהנחה שאין לערער עליה שכל הזיתות שוות בזה שכולן מתרכזות ברשות

היחיד של האדם - בנפילתו, בתודעתו, ברגשותיו - נוסח הנצרות

הפרוטסטנטית. היא מזניחה מראש כל קטגוריה שאינה מתאימה לדפוס

מחשבה אלה. אין לה לא ורצון ולא היכולה להתמודד עם המיוחד, עם דת

שחורגת מכלל זה שכללה לה, עם מה שהיא שונה תכלית השנוי מדתות אחרות. לכן היא מתעלמת מכל וכל מדת כחורת ישראל שיש לה דרישות ותביעות על כל הכלל כולו, שיש לה לא רק ערכים ליחיד ולפרט, אלא גם לחברה ולעולם. רצוני לומר: הסקולריזציה יש לה הצלחה מְטוּיֶמֶת בתנאים של העולם המערבי-נוצרי, אבל אינה מספקת לגבינו ^{בארץ ישראל}. אינה תיאוריה מקיפה ושלמה. אין זאת אומרת שיש לנו - היהדות והזחית שבמד"י - את התשובות והפתרונות ^ההסופיים לבעיה זו של וואיזון בין זכויות היחיד ושלטון החורו, בין דמוקרטיה ודת, בין חברה פלורליסטית להלכה. אבל זאת אנו כן יודעים - הסקולריזציה אין לה מה עוד להגיד לנו במצבנו כיום.

סקורליזם. במרוצת הזמן, הפכה החילוניות להרבה בני אדם מטיפוס

הא' לטיפוס הב' - מהשקפה סוציאלית - מדינית - חרבותית לתודעה אישית - רוחנית - דתית. לסקורליזם יש תפיסה מסלה על הדת ההיסטורית - והיא שלילית. הסקורליזם הנו ספקני, אגנוסטי, חמרני. והוא שלוב בחרבות מיוחדת - הבורגניות, הליברליזם השגרתי של החברה הטכנולוגית של מעמד הביניים, התיגינה, הרציונאליות, השאיפה לקריירה, פלחן המדע, האמונה המשיחית בטכנולוגיה כאילו תביא גאולה לעולם, ולא מעט מן הסנוביזם. היא מתחרה בדת; בעצם, מתיצגת כתחליף לכל דת היסטורית. היא האליליות של העידן המודרני.

והנה: בזמננו אנו, כמעט לפני עינינו, הסקורליזם הזה מתחיל

להתמוטט ולהתפרק. האליל רעוע ונוטה לנפול, בקמפוסים, בערים הצפופות, בפרבריים הרחבים, בשכונות של עושר ושל עוני גם יחד, קם ונהיה הדבר הזה: חנועה-נגד נמרצה, ממש מהפכה. ההיפייט הם רק קיצוניים הבולטים לעין, אבל הנוער כולו מושפע מהרוחות החדשות הנושבות בעולם. הם מזדהים כאנטי-בורגניים לחלוטין; שופכים בוז על הליברליזם של הוריהם ומסתכלים עליו כעל צביעות מוסכמת; הם שונאים את הטכנולוגיה ואת השחצנות של המדע שלפיהם הצליחו לדכא את היחיד ולהשליט עריצות מוסווה בחברה! לועגים על הסנוביזם הסוציאלי

ומסתיגים מן הלהיטה אחרי קריירות; מוחלים מדעת ומרצון על הכסף בבחינת "עושר שמור לבעליו לרעתו"; בולעים בפלחן הנקיון וההגיינה ורואים יתרון בכללן ובראש הפרוע; מזניחים את המוסר הבורגני וממלאים תאוותיהם הגופניות ^לזין; מדהימים את הוריהם בליצנות ובניבול פה - וטוענים שהם רק עושים בפומבי מה שההורים פוסלים בפרהסיא ולמעשה עושים בצנעא. במקום הרציונליזם ^להקר והשאנן של הסקורליזם, הם מבקשים, באופן היסטרי ממש, את המשמעות ליחיד שהולך לאיבוד בחברה. במקום השכל - הם מעמידים הרגש, ובמקום האוביקטיביות המדומה של המדע - הסוביקטיביות המוצהרה של היחיד התובע עלבוננו מן החברה הטכנולוגית. סוף סוף - ובעקר: הם חושפים ומוקיעים את הריקנות הרוחנית של הסקורליזם היבש. הציצו מאחורי הפרגוד של הסקורליזם, הסתכלו לתוך נשמתו ^לוגילו מאומה, אפס. "והבור ריק - אין בו מים." כבר התחילו טובי ונבוני ההוגים בימנו לבקש את מה שהוא מעבר לעולם החמרי והטכנולוגי. סימן לזה הוא ספר בשם "A Rumor of Angels" מאת פטרברגר (אינו-יהודי) הכותב על "איתותי ^להטרנצנדנטיות" בעולם החמרי. אולם, בחוסר כל הדרכה לבסיס למשמעות בחיים, לחוויה מספקת, לשרשים ^לטרנצנדנטיים, למשהו מעבר לשכל הקר והקטנטן ולאמביציות הפעוטות, רוב ההמון מנסים למלא את החלל באופן מלאכותי, ומעלים זרס בידם. האכזוב בחברה הקיימת הולוכה אותם לא לאלקים, לא לאמת, לא לקדוה ^לוטהרה, אלא להיפך: מאכזוב לתסכול, מאליל אחד לאליל שני. במקום חוויה של קדושה, של השראת השכינה - שיכור החושים ע"י טמים. במקום לחלות עיניהם ביושב בשמים - מסתפקים באסטרולוגיה, בכוכבים ומזלות. במקום להתגבר על הגוף ע"י טיהור הנשמה - הם סתם מלכלכים את הגוף ומפקירים אותו לתאוה בלתי-מרוסנת.

במקום מסורת - סחם בועטים בחיוב שבחדש, ויש כאלה שממלאים את החלל ע"י החיפוש לעתיקות (antiques), או של ארכיאולוגיה או של ריהוט. מה שצירתי הוא בקיצור: בקשת האמונה הטרנצנדנטלי, באופן מאד ניורוטי. כופרים בכפירה - ולא הגיעו עדיין לאמונה צרופה, רק לאליליות מסוג אחר. בהעדר רוח קדושה, נהפכה החילוניות לחולניות - ואדי ואידי בחלל מקורה. האיבון של החברה הקודמת נחסל, תזוזה יש - אבל הכיוון הוא לתהום, לתהו ובהו של פרברסיות והרס. "והבור ריק אין בו מים - מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו".

על סף תקופה סוערת זו, שהיא בנותן עניין לכל אדם נבון, עדין קשה לדעת איך יפול הדבר: לה' או לעזאזל, לאמונה מתחדשת או לכפירה חדשה, להבראה או למחלה. הבעיה היא גורלית. קיום הציביליזציה כולה תלויה בה. יהי רצון שתבוא רפואה שלימה מן השמים.

.4

גידות התפוצות. בין אם האורגניזם הדתי של האנושיות כולה יטוב לאיתנו מיד, בין אם לאחר זמן; בין אם הרפואה קרובה לבוא או רחוקה עדיין; ברור שאי-אפשר שמצב החירום, דכאון האמונה, יימשך לעד. לא יתכן שלעד יתכחש האדם לעצם זהותו - בשגם הוא צלם אלקים. מוכרח שבעקבות שידוד-המערכות בימינו יבוא שנוי-ערכים; האפשרויות וההזדמנויות הפתוחות לפנינו^{הן} אולי חד-פעמיות בתקופתינו, וק"ו בדורנו. וכאן עלינו לייחד את הדיבור על תפקידים ומשימתם של היהודים, הן בארץ והן בתפוצות, בהפרחת והחייאת האמונה הצרופה בעולם.

ליהודי בדרך כלל יש תפקיד מרכזי בעולם המערבי, שלא

בהשוואה לכחו המספרי. בכל השטחים ובכל המקצועות בולט היהודי. אם יבוא שגשוג האמונה בימנו, מוכרח שבני עם הספר יתפטו מקום חיוני בפרוצס זה. וכאן אני קובע כמה מסמרות בדבר שבטח יתקבלו על קהל דתי, אבל לאו דוקא על אחרים. הראשון: יהודי לא יוכל בשום אופן ופנים להחיס את התהליך הזה של הבראה רוחנית וחידוש של אמונה לכל האנושות, אם הוא מתכחש לזהותו הלאומית והרוחנית. פרופסור לדת או פילוסופיה היושב לו בקתידרה באיזו אוניברסיטה, לא יתרום כי-הוא-זה לעולמה של אמונה ע"י הרצאות או **מסות** על **בובר** אם הוא בעצמו כבר פסק מלחשוב על עצמו כיהודי או ללכת בדרכי היהדות. אי אפשר להגיע אל האוניברסלי אלא דרך הלאומי; אין בכלל אלא מה שבפרט. וההגיון יוכיח: לפי דברינו בראש ההרצאה, הכפירה היא מחלה של התנכרות עצמית, של התכחשות לשכבה עמוקה מאוד של ישותו של אדם: צלט אלקים, אהבה טבעית, תפילה המתמדת של הנשמה. ויהודי שמתכחש לזהותו כיהודי, במובן הלאומי, אין סיפק בידו להגיע עד לידי החוץ היותר עמוק של ישותו - סגולתו הרוחנית כבן הגזע האנושי, הגולמים צלט אלקים. הכחש הוא נגע המתפשט בעל כרחו של אדם.

ושנית, בכיוון ההפוך: בחנאים הקיימים במציאות הגולה, אישור הזהות היהודית-לאומית סופה באישור האופי הרוחני של היהודי. בלשון אחרת: הממד היהודי הגזעי-אתני-לאומי מפוקפק. אין בו כדי למסוך את הנוער, כדי להשביע את הרעבון לאידיאלים, לנשגב, למשמעות. דחף ההתבוללות נורא הוא - ורק התורה יש בכוחה להגן בפניה. יהודי למחצה לא יוכל להתקיים בסביבה כזאת. בתפוצות, איפא, הזדהות לאומית קרובה להתחייבות דתית. האחת מחייבת את השנייה.

וסופו מוכיח^ז תחילתו, ואם בסופו של דבר לא יבוא יהודי שבתפוצות
 לידי אמונה, אין סיכויים לקיומו ולהמשכו.
 וכאן - התפקיד^{והיציג} והעניין של היהדות הדתית: להשתמש בכל דרכי
 השכנוע וההשפעה - שהם תהליכים עדינים, שקטים, רוחניים - בכדי
 להחדיר ליהודי את המסורת היהודית, ולהחזיר את היהודי לעצם ישותו.
 ככה ורק ככה אפשר להתכוון לקראת המשימה הנצונית^{והנעלה} הנעלה של "אור
 לגויים".

דרוש דרש הרבי ר' אלימלך האדמו"ר מליז'נסקי: "כי ימוך
 אחיך" - הנמכה רוחנית - "ומכר מאחוזתו" - מלשון התמכרות: כלומר,
 יתכחש לירושתו הרוחנית, אחוזתו באמונה - "ובא גואלו הקרוב אליו" -
 כל יהודי נחשב קרוב אליו, ועליו שומה החובה לגא^ל אותו ממבוכתו,
 "וגאל את ממכר אחיו". אסור ליהודי להצטמצם בד' אמות שלו ולהיות
 אדיש לגורלו של קרוביו בני בעיני אמונה. כל הפותח ל^{בו} וביתו
 ומחו לשכנו ואומר לו דבר בשם ה' - מביא גאולה לעולם. אין ביטוח
 באין בטחון.

.5

ולבסוף: מצבנו^{מצינו} ישראל. אם בתפוצות הבעיה העיקרית
 היא הזהות היהודית הלאומית, והזהות הדתית-תודעית היא טפילה לה,
 בארץ העניין שונה לגמרי. אשרינו שאין לנו בארץ פרובלימה של
 ההתבוללות הגסה. הזהות הלאומית בטוחה. אבל, מאידך, אין היא
 מבטיחה את השלב השני: נאמנות לאמונה, לתורה ומצוות. הגוף קיים
 ובריא; אבל הנשמה מה תהא עליה?

אם האתגר בשבילנו בתפוצות היא לשמור על הסגולה הלאומית,
 ואולי בסיוע המסע הרוחני והמסורתי של תורת ישראל, האתגר בארה"ק

הוא במישור שונה: לשכנע את עם ישראל השוכן^{על} אדמתו שכבר הגיע הזמן לחשובת הציבור, שהחלל הפנימי עושה שמות, שהסקורליזציה אינם עונה על הדרישה הפנימית לאמונה, ואילו הסקורליזם כבר פשט את הרגל, ושפחים טמונים לרגלנו אם דרכנו היא לא דרך התורה - פחים של התבוללות הכלל, של יבוא של כל המכוער והמזוהם וזול בתרבות אמריקה, של עירומים וניאוף, של סמים ואשלייה, של פרימיטיביות חדשה שתחזיר אותנו אחורנית למצב של פרועים טרום-היסטוריים. יורשה לי לנסח את זאת בלשון אחרת: בתפוצות הבעיה היא לאשש את אהבת האם של היהודי, שלא להמלט מחובותיו לעמו-אמו שהוא מקורו, בסיטו, ועריסת נשמתו. אל ינחק את קשריו לכנסת-ישראל, האמא. ואילו במדינת ישראל - הבעיה היא האבא, ישראל סבא.

הבק ונבאר. "אלה תולדות יצחק בן אברהם, אברהם הוליד את יצחק". למה ההכפלה הזאת? אומר רש"י: "לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה... מה עשה הקב"ה, צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, והעידו הכל: אברהם הוליד את יצחק".

מה שאמרו חז"ל על יצחק אבינו לא על יצחק לבדו נאמר. דבר אחד מדברי חז"ל "אחור לא ישוב ריקם". מעשי אבות סימן לבנים. יש הבדל עמוק בין המושג של אבהות למושג של אמהות. האם היא סמל לקשר אורגני, טבעי, מידי. המולדה היא - אם שפת הנעורים שאדם רגיל בה מבלי ללמוד אותה - "שפת אמא" נקראת. הארץ, המקור לחיים - היא גם כן אם: Mother Earth. והיט, מקור החיות, גם הוא מסומל ע"י האם בפסיכולוגיה הפרוידיאנית. האמהות היא טבעת, גלויה לכל. בניגוד לזה, האב הוא סמל יותר מפשט, רחוק, אבסטרקטי. הקשר שבין אב לבן איננו כל כך פשוט כקשר שבין אם לבן. עצם הלידה

היא מעידה נמאה עדים על קשר האמהות. ואילו האבהות אין לה אותה מדה של זדאון. גם בהלכה כך. לגבי הדינים שבין אב לבנו, שואלת הגמרא (חולין י"א ע"ב), "וליחוש דילמא לאו אביו הוא?" והתשובה: "משום דאמרינן זיל בחר רובא, ורוב בעילות אחר הבעל". האם היא אם ודאי; האב הוא אב רק בגלל מושג חוקי-סטטיסטי, העקרון של "רוב". במיתולוגיה ובספרות העולם אנו פוגשים לתכופות תופעה זו של אדם המבקש אביו - כעין הסיפור של Ulysses - שהוא בעצם הסיפור של בקשת המקור הרוחני, השרשים דלעילא. האם היא המקור הטבעי; האב - העל-טבעי, הרוחני. כשנולד יצחק, היו הכל מודים שהוא בנה של שרה. אין לפקפק באמהות. ואילו לגבי אבהות, היו ליצני הדור מתלוצצים ואומרים: מאבימלך נתעברה שרה.

הדור הגדל בארץ היום -- אין לערער על יחסו הבריא והיסיר לארץ ישראל ולעם ישראל. יש לו קשר טבעי לעם ולמולדת. האמונות של כנסת ישראל בטוחו ואין להטיל בה ספק. אולט, בעית הבעיות היא: מיהו האב? מה הם שרשיו הרוחניים של הדור הזה -- אברהם או אבימלך? טהרת הקודש או טומאת החולין-חלל? אמונה או כפירה? ליצני הדור - תשובותיהם בפיהם: מאבימלך נתעברו שרה. הדור הוא יהודי בגזע ובלאום, אבל דת - אל חשאלו. אביו הוא מרקס, לנין, מאו, אולי בורוכוב, סוציאליזם, מדע - כל מין וגוון של אבימלך. אך לא אברהם. ליצני הדור מכחישים בקיומו והמשכו בעידן המודרני של הצלם, של "האהבה הטבעית והמסותרת", של "התפילה המומדת של הנשמה".

אי-לזאת, נשאר ליהדות הדתיות ובעיקר ליהדות הדתית הלאומית, מקום להתגדר בו: לטהר את יחסו-יחוסו של הדור; לאמת את זיקתו לאברהם; לאשר עדות הכתוב, "אברהם הוליד את יצחק"; ובהתגברות על האינסטרסים צרים ומצערים, לוותר על התפקיד שהטילה עלינו ההיסטוריה, דהיינו ההשגחה העליונה, שהוא שינוי קלסתר פניו של הדור עד כדי כך

שכל לץ בעל-כרחו יענה אמן ויודה שאמנם היצחקים של היום דומים
לאברהמים של אזמול.

וזמלך

ואלה דברי הרמב"ם בסוף חיבורו הגדול: "בימי/המשיח השתחייש

ממלכתו ויתקבצו אליו כל ישראל, יתייחסו כולם על-פיו ברוח
הקודש שתנוח עליו" (הל' מלכאט, פרק י"ב הל' ג'). אצלנו מחייב
הסדר הזהפוך. אמנם המשיח ברוח קדשו יברר את היחוס של כל אחד
ואחד. אבל אם אנחנו רוצים באמת ובלב תמים שהמשיח יבוא, נהפוך
הוא: עלינו לחגור את מתנינו ולהתחיל מיד בעבודת הוהתייחסות. לא
ברוח הקודש, כי אם ברוח הקדושה. התורה, ההשגחה, ההיטטוריה
תובעות ממנו מאמץ רוחני על-אנושי: לצור קלסתר פנים שונה בדור,
להחזיר את האברהמיות ליושנה.

"אני מאמין באמונה שלימה בביאת המשיח". אם אמנם "אני

מאמין", אם נחתו עד לידי השכבה היוור פנימית ומסותרת של
הנשמה, הוור הכי-איתן של מצפוני הזהות היהודית; אם נגייס את
כחות הטהרה ווקדושה והטוב והישר במעמקי נפש הדור ונבכיה
ונתאזר לקראת ההתמודדות הגדולה בכפירה -- יכול נוכל לה,
נכריע את הכף, והאמונה הבריאה וטרעננה תצא מתוך העירפול
האפרורי צבור הדורות לאור חדש ומזהיר, הלא היא ביאת
משיח צדקנו. כי אין הדבר תלוי אלא בנו.